

ЦІНИ НА СПОЖИВЧІ ТОВАРИ ТА ВАРТІСТЬ РОБОЧОЇ СИЛИ В ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується динаміка змін середніх цін на споживчі товари та вартість робочої сили в Таврійській губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Наведено таблиці, у яких вказано ціни на продовольство та інші групи товарів. Зроблено висновки про те, що в 1914 р., порівняно з 1878 р., середні ціни на продовольчі товари зросли на 17,5 %; у такій же пропорції зросла і вартість робочої сили (на 18,7 %). На харчування, яке забезпечувало задоволення елементарних фізичних потреб людини, населення губернії у вказаний період витратило не більше 1/10-1/5 частини свого заробітку.

Ключові слова: Таврійська губернія, ринкова економіка, ціноутворення, робоча сила, споживчі товари.

В статье анализируется динамика изменений средних цен на потребительские товары и стоимости рабочей силы в Таврической губернии во второй половине ХІХ – начале ХХ века. Приведены таблицы с указанием цен на продовольствие и другие группы товаров. Сделаны выводы о том, что в 1914 г., в сравнении с 1878 г., средние цены на потребительские товары выросли на 17,5 %; в такой же пропорции выросла и стоимость рабочей силы (на 18,7 %). На питание, обеспечивавшее удовлетворение элементарных физических потребностей человека, население губернии в указанный период тратило не более 1/10-1/5 части своего заработка.

Ключевые слова: Таврическая губерния, рыночная экономика, ценообразование, рабочая сила, потребительские товары.

The changes in the average consumer goods prices and in the labour costs in Tavrida Province in the second half of the XIX century – beginning of the XX century are analysed in this article. The article provides the tables in which food prices and prices for other product groups are specified. It is summarized that there was a 17,5 % increase in average consumer goods prices in the year of 1914 as compared with the year of 1878; the ratio of the increase in labour costs was much the same (18,7 %). In the specified period population of the Province spent on food not more than 1/10-1/5 of its earnings satisfying thereby personal basic nutritional needs.

Key words: Tavrida province, market economy, pricing, labour, consumer goods.

Співвідношення рівня цін на споживчі товари та вартості робочої сили є важливим критерієм визначення якості економічного розвитку. Ці показники дають змогу встановити ступінь купівельної спроможності населення і, як наслідок, загального рівня його життя. Досліджуючи процеси становлення і розвитку ринкової економіки в Таврійській губернії в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття, ми не могли залишити поза увагою і процеси ціноутворення. Незважаючи на очевидну актуальність проблеми, названу тему не можна вважати дослідженою.

За радянських часів взагалі поняттям «споживач», «товари народного споживання» тощо приділялося не надто багато уваги. Пояснити це можна відсутністю ринкової економіки і пануванням в науці догм марксистської політекономії про визначальну роль виготовлення засобів виробництва і другорядну – споживчих товарів. Погляд на розвиток вітчизняної економіки дореволюційного періоду часто обмежувався обґрунтуванням штампів про злиденне життя низів та жирування на чужому горі вищих класів. Тому в науковій літературі не тільки не проводилось аналізу процесів ціноутворення, але й годі було

знайти інформацію про ціни на споживчі товари. А без цього відтворити рівень життя минулих поколінь дуже складно, принаймні, повної картини скласти важко.

Щоправда, деякі автори з метою обґрунтування тез про експлуатацію наймитів наводили дані про вартість робочої сили. Так, О.І. Лугова повідомляла, що в 1904 році робітник отримував у середньому на місяць 9,67 руб, жінка – 5,63 руб, а підліток – 3,54 руб. На жаль, вона нічого не говорила про ціни на харчі, вказавши тільки, що денний раціон обходився наймитам у середньому 10 коп, на які можна було харчуватися дуже неякісно. Найчастіше, пише авторка, наймити споживали пшоняний суп, затірку, мамалигу, борщ, галушки, пшоняну, ячну чи кукурудзяну кашу без м'яса і навіть не завжди запроваджену жирами [1].

З видання до видання кочувала фотокопія публікації з ленінської «Іскри» (№ 47 за 1903 рік), яка повідомляла про те, що в селі Козацькому Херсонської губернії річні робітники отримували 65-70 руб, жінки – 50-55 руб [2]. Проте, щоб говорити, багато це чи мало, потрібно знати ціни на споживчі товари, які склалися на той час у регіоні і впливали на формування витратних статей сімейних бюджетів. Сьогодні інформацію про ціни на товари і послуги на ринках Півдня України в другій половині XIX – на початку

XX століття можна знайти на сторінках газет чи популярної літератури [3]. Але в науковому плані ця тема дотепер системно не розглядалася.

Дана стаття має на меті аналіз динаміки змін середніх цін на товари широкого вжитку та вартості робочої сили в Таврійській губернії в другій половині XIX – на початку XX століття. Також важливо підкреслити, що переважну більшість матеріалів, на яких ґрунтується наше дослідження, буде оприлюднено і введено до наукового обігу вперше. Вони були знайдені автором під час пошукової роботи у фондах Державного архіву в Автономній Республіці Крим, зокрема, у фондах Канцелярії Таврійського губернатора (Ф. 26), Таврійського губерньського статистичного комітету (Ф. 39), Губерньського акцизного управління (Ф. 211).

Архівна справа «О справочных ценах на провиант, фураж и прочее за 1878 год» містить зведення середніх цін на товари широкого вжитку, які склалися в різних повітах Таврійської та Катеринославської губерній протягом 1878 року. За документами цієї справи ми підготували таблицю, що дає змогу простежити динаміку змін у цінах впродовж зазначеного року в Таврійській губернії та порівняти їх із середніми цінами, які існували тоді ж у Катеринославській губернії (див. таблицю 1) [4].

Таблиця 1

Товари та їх міри	Січень		Квітень	Травень	Липень		Жовтень	
	Тавр. губ.	Катер. губ.	Тавр. губ.	Катер. губ.	Тавр. губ.	Катер. губ.	Тавр. губ.	Катер. губ.
	руб	руб	руб	руб	руб	руб	руб	руб
Мука житня (пуд)	0,62	0,54	0,65	0,43	0,67	0,43	0,84	0,70
Мука пшенична (пуд)	0,97	–	1,15	–	1,11	–	1,35	–
Пшениця (пуд)	0,81	1,00	1,06	1,13	1,06	1,13	1,18	1,49
Ячмінь (пуд)	0,40	0,39	0,72	0,23	0,49	0,23	0,61	0,51
Овес (пуд)	0,65	–	0,73	–	0,81	–	0,85	–
Просо (пуд)	0,45	0,47	0,45	0,26	0,49	0,26	0,49	0,51
Крупа гречана (пуд)	1,70	–	1,63	–	1,64	–	1,58	–
Крупа ячна (пуд)	1,32	0,80	1,52	0,44	1,32	0,44	1,32	1,22
Крупа пшоняна (пуд)	1,21	–	1,22	–	1,20	–	1,20	–
Крупа вівсяна (пуд)	–	–	–	0,37	–	0,37	–	1,45
Крупа житня (пуд)	–	1,19	–	0,30	–	0,0	–	1,45
Хліб печений 2-го гатунку (пуд)	1,10	–	1,08	–	1,19	–	1,29	–
М'ясо свіже (пуд):	2,84		2,93		2,78		2,87	
– яловичина		2,45		2,20		2,20		2,60
– баранина		2,42		2,00		2,00		2,67
М'ясо засолене на англ. манер (пуд)	2,50	1,35	немає	1,20	–	1,20	3,00	1,35
Солод (пуд):		1,22		0,50		0,50		1,15
– житній	2,25		2,72		2,59		1,81	
– ячний	2,80		2,57		2,50		1,81	
Сіль кримська (пуд)	0,48	0,82	0,51	0,65	0,50	0,65	0,57	0,82
Сухарі житні (пуд)	1,20	–	1,20	–	1,15	–	1,35	–
Цукор рафінад (пуд)	7,57	–	6,91	–	7,43	–	7,82	–
Сало свиняче (пуд)	8,30	6,37	7,44	5,50	7,23	5,75	8,25	6,87
Масло коров'яче (пуд):		9,00		7,50		7,50		9,50
– непряжене	9,50		9,60		10,26		11,32	
– пряжене	10,89		10,24		11,78		12,17	
Олія конопляна (пуд)	6,74	6,80	7,12	5,50	6,90	5,50	6,99	6,75
Олія дерев'яна (пуд)	17,15	–	14,99	–	15,15	–	14,45	–

Олія лляна (пуд)	–	8,00	–	5,50	–	5,25	–	7,90
Чай фамільний (фунт):		–		–		–		–
– кяхтинський	1,91		2,09		1,74		1,81	
– кантонський	1,67		1,88		1,74		1,73	
Картопля (пуд)	–	0,42	–	0,14	–	0,14	–	0,33
Горілка (відро):		–		–		–		–
– трипробна	5,25		5,59		5,40		5,90	
– полугар	4,20		4,50		4,46		4,78	
Вино хлібне (відро)	–	5,30	–	4,10	–	4,10	–	5,55
Оцет (відро, у Катерин. губ. – кварта)	1,99	0,20	1,92	0,16	1,91	0,16	1,95	0,20
Капуста (відро):		–		–		–		–
– біла	0,35		1,11		немає		0,46	
– напівбіла	0,37		немає		немає		0,46	
Капуста квашена (відро)	–	0,52	–	0,25	–	–	–	0,33
Квас (відро)	0,43	–	0,52	–	0,45	–	0,36	–
Хміль (фунт)	0,33	–	0,35	–	0,35	–	0,36	–
Дубова діжка для горілки 40-відерна:		5,82		3,50		3,50		5,75
– з дерев'яними ободами	6,40		6,35		6,58		7,46	
– із залізними ободами	7,81		7,84		9,01		9,72	
Діжечки із залізними ободами:		–		–		–		–
– 1-відерні	1,49		1,37		1,34		1,49	
– 5-відерні	2,95		2,82		3,14		3,25	
– 10-відерні	4,35		4,24		4,47		4,67	
Живі бички (молоді, під час базару, за шт.)	43,70	42,50	47,85	35,00	49,64	35,00	48,35	46,00
Сіно (пуд):		0,22		0,14		0,14		0,35
– краще степове пирійне	0,24		0,27		0,32		0,38	
– гірше дрібноотравне	0,28		0,27		0,31		0,32	
Солома (пуд):		0,10		0,04		0,04		0,10
– ярова	0,13		0,12		0,15		0,17	
– озима	0,12		0,11		0,14		0,16	
Сальні свічки (пуд)	7,42	6,35	7,41	5,50	7,55	5,50	7,78	6,75
Риб'ячий жир (пуд)	5,40	–	5,10	–	5,22	–	5,10	–
Риба (пуд):		–		–		–		–
– свіжа червона		7,85		4,00		4,00		7,56
– свіжа проста		2,70		1,00		1,50		3,21
– в'ялена		2,80		1,90		1,90		2,50
Мило (пуд)	5,54	–	5,57	–	5,35	–	5,54	–
Тютюн російський (пуд)	5,95	–	4,83	–	4,74	–	5,30	–
Молоко збиране (кварта)	–	0,11	–	0,04	–	0,04	–	0,11
Сир (фунт)	–	0,07	–	0,03	–	0,03	–	0,07
Мед (фунт)	–	0,20	–	0,18	–	0,17	–	0,22
Цибуля (пуд)	–	1,85	–	0,80	–	0,80	–	1,80
Перець (фунт)	–	0,37	–	0,40	–	0,40	–	0,36
Лавровий лист (фунт)	–	0,24	–	0,27	–	0,27	–	0,24
Вугілля (пуд):								
– дерев'яне	0,70	0,20	0,67	0,10	0,68	0,09	0,75	0,16
– кам'яне	0,40	0,21	0,42	0,07	0,39	0,08	0,37	0,29
– антрацит	0,40	–	0,39	–	0,36	–	0,38	–
Дрова, очищені від гілля, (куб. сажень):								
– триполінні плахові	39,30		26,65		27,65		30,75	
– тонкі		29,00		13,00		13,00		30,25
– дубові	20,30	27,00	21,25	19,00	21,25	19,00	17,99	26,50
– березові		24,25		10,00		10,00		25,00
Кізяк (куб. сажень)	15,56	13,75	15,64	7,50	15,56	7,50	16,03	10,75
Комиш (куб. сажень)	6,00	–	6,80	–	6,10	–	6,05	–
Бур'ян (куб. сажень)	5,75	–	5,75	–	5,50	–	5,50	–
Куль четвертний	0,46	–	0,43	–	0,39	–	0,33	–
Мішок четвертний:								
– полотняний	0,71	0,95	0,64	0,50	0,60	0,40	0,79	0,95
– рядняний	–	0,67	–	0,45	–	0,45	–	0,67

Закінчення табл. 1

Платня за денну працю:								
– пішому робітникові	0,61	0,65	0,80	0,35	0,93	0,35	0,81	0,67
– робітникові з конем	1,97	1,80	2,43	0,70	2,40	0,75	2,35	1,97
– робітникові з парою волів	2,57	2,40	3,71	0,80	3,03	0,90	3,25	2,27
Вартість перевезення 1 пуда поклажі на 100 верст:								
– сухим шляхом	0,21	–	0,26	–	0,24	–	0,24	–
– по грязюці	0,33	–	0,30	–	0,38	–	0,37	–
– водою	–	–	0,13	–	0,15	–	0,12	–
Вартість перемолу зерна від чверті	0,72	–	0,69	–	0,72	–	0,91	–

На жаль, точно порівняти дані по двох губерніях важко, оскільки групи товарів, на які подано ціни по кожній з губерній, не ідентичні. Але ми можемо порівняти динаміку змін середньої ціни на вказані товари окремо в Таврійській і Катеринославській губерніях, а також визначити, якою мірою підвищувались чи знижувались ціни в одній губернії порівняно з іншою. Загальна динаміка, яку можна виявити без спеціальних підрахунків, так би мовити, неозброєним оком, – така, що в Катеринославській губернії в травні ціни різко падали порівняно із січнем, до осені трималися на тому ж рівні, а в жовтні поверталися приблизно до січневого рівня. У Таврійській же губернії відчутне зниження цін стосувалося лише поодиноких товарів, тоді як інші товари й у квітні, і у липні продавалися дорожче, а рівень осінніх цін

на різні товари більшою чи меншою мірою перевищував рівень тих цін, які склалися на початок року.

Те ж саме стосувалося і вартості робочої сили: у Катеринославській губернії вона була в 2-3 рази нижчою саме наприкінці весни та влітку, коли платня робітникові в Таврійській губернії значно підвищувалася, а в Катеринославській – у 2-3 рази знижувалась. Взимку та восени вона залишалася нижчою, ніж у Таврійській губернії, але не на таку різницю. Тепер спробуємо визначити, наскільки в кожній губернії змінилися середні ціни на товари та вартість робочої сили протягом року. Для цього ми підраховували, на скільки відсотків змінилася ціна кожного товару відносно січневої ціни, а потім визначили середнє арифметичне. За результатами підрахунків нами складено таблицю 2.

Таблиця 2

	Динаміка змін ціни на товари			Динаміка змін вартості роб. сили		
	весна	літо	осінь	весна	літо	осінь
Таврійська губернія	+2,96 %	+1,7 %	+7,1 %	+24,4 %	+22,5 %	+23,3 %
Катеринославська г-я	-34,6 %	-34,6 %	+4 %	-58 %	-55,7 %	+4,6 %

Як бачимо, підрахунки підтвердили попередні висновки. У Таврійській губернії протягом року ціни зростали поволі, а інфляція за 10 місяців склала 7,1 %. Цікаво на цьому фоні виглядає те, що вартість робочої сили за цей же період підвищувалась у 3 рази швидше, ніж зростали ціни, і до жовтня піднялася на 23,3 %. У Катеринославській губернії осінні ціни на товари і на робочу силу не набагато перевищували січневі, зате в травні платня робітникам була на 58 % нижчою, ніж на початку року, і під час збирання врожаю залишилась на низькому рівні.

Таку різницю між двома сусідніми губерніями у вартості робочої сили навесні та влітку можна пояснити різницею в рівні пропозиції. Катеринославська губернія була на той час значно заселенішою, там відчувався навіть надлишок робочої сили, а це, у свою чергу, збивало ціни на неї. Таврійська губернія, навпаки, ніяк не могла оговтатися від еміграції після Кримської війни протягом 6-7 років майже 200 тисяч кримських татар. Поселенці з інших губерній хоч і прибували, але дуже повільно, тому ще довго відчувався дефіцит робочих рук, а це сприяло підвищенню

ціни робочої сили, особливо у весняно-літній період.

Суша статистика свідчить про те, що в обох губерніях за 10 місяців 1878 року ціни на товари народного споживання зросли не надто сильно. Але, якщо ми проаналізуємо динаміку змін ціни на хліб та крупи (перші 12 позицій у таблиці 1), виявиться більш відчутне підвищення цін: у Таврійській губернії – на 15,9 %, у Катеринославській – на 23,2 %. Принаймні, ця група товарів для населення має більше значення, ніж, скажімо, квас чи риб'ячий жир. Тому люди більш негативно сприймають подорожчання борошна, ніж виявляють радість від здешевлення кяхтинського чаю чи солоду.

Якщо порівнювати ціни на одні й ті ж товари у двох губерніях, виявляється, що на початку і в кінці року середні ціни були дещо вищими в Таврійській губернії. Більш значна різниця спостерігалася між цінами на солонину, сало, коров'яче масло, 40-відерні діжки, солону, свічки, кам'яне вугілля, кізяк. Як бачимо, у Таврійській губернії були відчутно вищими ціни на м'ясо-молочну продукцію, що пояснювалось, мабуть, меншим поголів'ям корів та свиней, ніж у

Катеринославській губернії. Природно, що на Катеринославщині було дешевшим кам'яне вугілля (навесні 7 коп за пуд проти 42 коп у Таврійській губернії). На її території розміщувався Донбас, який тільки починав розробку родовищ, але все-таки вугілля вже було своє. Зате сіль була дешевшою у Таврійській губернії, її видобували із солоних озер Криму та Присивашся, а бахмутські та інші солі Донбасу поступово почнуть витіснити кримську сіль із прилеглих ринків дещо пізніше.

Тепер за співвідношенням рівня товарних цін та вартості робочої сили спробуємо відтворити купівельну спроможність населення Таврійської губернії. Ю. Янсон повідомляв, що наприкінці 60-х років XIX століття на утримання річного працівника в Таврійській губернії господар витрачав 25-30 руб [5]. Таким чином, денні витрати переважно на харчування становили близько 6-8 коп. За даними О.І. Лугової, як ми вже

згадували, на початку XX століття робітник витрачав у день 10 коп. Як бачимо, це лише шоста-восьма, а подекуди і десята частина його денного заробітку. Що ж він міг купити на ці гроші? Приблизно 0,5 кг хліба, 0,5 кг круп, до 200 г м'яса або 50 г коров'ячого масла. У наступній таблиці 3 ми спробуємо за наявними даними визначити умовний набір продуктів, який був би цілком достатнім, на нашу думку, для відтворення життєвої енергії робітника. Набір цей та норми денного споживання дійсно дуже умовні, оскільки таблиця 1, складена за архівними матеріалами, містить далеко не весь перелік продукції, яку споживало населення. У ньому, скажімо, майже не представлені фрукти й овочі, не вказані ціни рибної, молочної продукції, картоплі тощо. Проте таблиця 3 дозволить зробити важливі висновки (див. таблицю 3).

Таблиця 3

Умовний набір продуктів для денного раціону робітника в Таврійській губернії	Січень	Квітень	Липень	Жовтень
	коп	коп	коп	коп
Хліб 0,5 кг	3,3	3,3	3,6	3,9
М'ясо 250 г	4,4	4,4	4,2	4,4
Крупа ячна 200 г	1,6	1,9	1,6	1,6
Гречка 200 г	2,1	2	2,1	1,9
Сіль 50 г	0,1	0,1	0,1	0,1
Коров'яче масло	2,9	2,9	3,1	3,5
Цукор-рафінад 50 г	2,3	2,1	2,3	2,4
Квас 0,5 л	1,7	2,1	1,7	1,5
Разом	18,4	18,8	17,7	19,3
Денна платня пішому робітникові	61	80	93	81

Як бачимо, досить якісне харчування обходилось би робітникові у 18-19 копійок, що становило лише третину, а навесні і влітку навіть п'яту частину його денного заробітку. Отже, продовольчі товари в Таврійській губернії в другій половині XIX століття коштували досить дешево, а харчування було скромним скоріше не від бідності, а від звички. М'ясо, наприклад, на той час вживали далеко не щодня, а, як правило, у свята та неділю.

Тепер за наявними архівними та опублікованими джерелами спробуємо відтворити рівень споживчих цін та вартості робочої сили в Таврійській губернії на початку XX століття та порівняти його з рівнем 1878 року. «Сельскохозяйственный обзор Таврической губернии за десятилетие 1899-1908 г.» містить таблицю, яка надає докладні відомості про денний заробіток наймита по кожному повіту губернії за 10 років у копійках (див. таблицю 4) [6].

Таблиця 4

Роки	Бердянський повіт	Мелітопольський повіт	Дніпровський повіт	Перекопський повіт	Євпаторійський повіт	Сімферопольський повіт	Феодосійський повіт	Ялтинський повіт	Полтавський повіт
1899	69	56	42	80	86	87	87	100	64
1900	56	52	57	73	76	77	98	92	67
1901	63	51	57	73	77	83	87	90	66
1902	82	86	84	79	98	75	74	90	84
1903	92	116	107	119	117	117	103	102	108
1904	98	102	104	104	107	96	95	93	101
1905	103	116	110	119	115	118	134	103	112
1906	110	109	115	113	134	113	130	102	114
1907	115	111	109	111	114	107	111	115	112
1908	107	97	97	120	108	108	113	100	104
За 10 років	90	90	88	99	103	95	103	99	93

За даними цієї таблиці можна зробити декілька важливих висновків. По-перше, була досить відчутною різниця у вартості робочої сили в різних повітах. Дешевшою вона була у материкових повітах, особливо в Бердянському, дорожчою – у Криму, особливо в Євпаторійському та Феодосійському. Відомий кримський земський статистик М.Є. Бененсон, який був упорядником вказаного статистичного довідника, так пояснює це явище: «У Бердянському повіті порівняно невисокі ціни на робочі руки пояснюються в основному тим, що малоземельні селянські господарства не тільки не потребують найму сторонньої робочої сили, але і вивільняють значну частину робочої сили сім'ї, поповнюючи робочий ринок південних повітів. ...на висоту цін у

Таврійській губернії має більший вплив пропозиція праці, аніж попит на неї» [7]. По-друге, з 1902 і особливо з 1903 року значно підвищилась вартість робочої сили. У 1878 році вона в середньому за 10 місяців становила близько 79 коп, на межі двох століть була нижчою на 12-15 коп, а у 1906 році вже становила 1 руб 14 коп. Середня вартість робочої сили за 10 років склала 93 коп, що на 15 % перевищувало рівень 1878 року.

На жаль, ми не маємо повної інформації про ціни на споживчі товари в Таврійській губернії за увесь 10-літній період, але в одній із архівних справ містяться дані про ціни на деякі види товарів за 1908 рік. За цими даними ми склали таблицю 5 (ціни подано в рублях) [8].

Таблиця 5

Товари та їх міри	Сімф. повіт	Перекоп. повіт	Євпатор. повіт	Ялтин. повіт	м. Севастополь	Феодос. повіт	Керч	Мелітоп. повіт	Бердян. повіт	Дніпров. повіт
Жито (чверть)	10-12	9-11	10-11	8-11	9-11	9-11	10,50	9-11	8-11	9-10
Пшениця (чверть)	11-12	11-12	12-13	11-14	11-13	11-13	12-13	10-12	10-13	10,50-12
Овес (чверть)	5-7	4,50-8	6-8	4,50-7	5-8	5-8	7,50	6,50-9	6,50-8	7-8
Ячмінь (чверть)	7,50-8,50	8-10	8,10-8,40	8-10	9-11	7-8	7	6,50-7,50	6,50-9,80	7,50-9
Горох (чверть)	–	–	17-20	–	–	17	–	–	10-14	–
Просо (чверть)	–	–	9-10	–	–	1,75 (пуд)	0,90 (пуд)	0,65-0,76 (пуд)	0,65-1,20 (пуд)	0,65-0,80 (пуд)
Кукурудза (чверть)	–	–	7-9	–	–	0,70-0,90 (пуд)	0,90 (пуд)	0,50-0,75 (пуд)	0,45-0,90 (пуд)	6-7,50
Картопля (пуд)	0,35-0,50	0,40-0,45	0,60-0,80	0,50-0,60	0,60-0,75	0,40-0,65	0,50-0,65	0,30-0,60	0,30-0,50	0,45-0,50
Виноград (пуд): – вищого гатунку – нижчого гатунку	1,50-2 0,60-1	–	1,60-2 0,80-1	2,50-3 0,80-2	3,50-4,80 1,20-1,60	–	–	–	–	–
Фрукти (пуд) – вищого гатунку – нижчого гатунку	2-4 0,60-2	–	1-4 0,60-1	2-4 1,20-1,50	2-3,50 1-2	–	–	–	–	–
Буряк (пуд)	–	–	–	–	–	0,35	0,50	–	–	–
Солод (пуд)	–	–	–	–	–	–	–	–	1,80-2,40	–

На жаль, наведені в таблиці 6 дані не дають чіткого розуміння динаміки цін відносно 1878 року, оскільки містять невеликий перелік товарів, міри яких до того ж відрізняються від переліку, який подано в таблиці 1. Скажімо, чверть – це міра об'єму, яка в різні роки і для різних зернових

культур мала різну масу. Пшениці, наприклад, в одній чверті могло бути від 7 до 10 пудів. Можливо, додасть ясності таблиця 6, у якій подано ті ж відомості, але за 1912 рік (див. таблицю 7, ціни подано в рублях) [9].

Таблиця 6

Товари та їх міри	Сімф. повіт (пуд)	Перекоп. повіт	Євпатор. повіт	Ялтин. повіт	м. Севастополь	Феодос. повіт	Керч	Мелітоп. повіт	Бердян. повіт	Дніпров. повіт
Жито (чверть)	0,80-0,90	9,20-9,60	10-12	10-13	9-11	8-10	8,80-9,50	7-10	7,50-10	8,25-10
Пшениця (чверть)	1-1,20	11-11,20	9,80-11	11-16	12-14	9,50-12	11,25-11,75	7-12	8-13	10-11,50
Овес (чверть)	0,80-1	11-12	8-13	5,50-11	8,50-11	8-10	8,50-9	6-9	7-10	8,50-9,50
Ячмінь (чверть)	0,70-0,80	9-10	8-11	7,50-12,50	9-11	7,50-9,50	9,30-9,50	7-10	6,50-12	8-9,50
Горох (чверть)	–	–	–	19-20	19-22	–	14-15	–	–	14,30-16
Просо (пуд)	1-1,30	1-1,37	0,80-1,30	1-1,30	1,05-1,10	0,65-0,70	–	0,55-1	0,60-1,20	0,87-1,10
Кукурудза (пуд)	0,70-0,90	–	0,65-0,90	1-1,20	0,70-0,80	0,70-0,80	0,80-1	0,18-0,80	0,20-0,45	0,67-0,70
Картопля (пуд)	–	0,35-0,45	0,40-0,65	0,55-1	0,25-0,45	0,35-0,50	0,45-0,60	0,15-0,50	0,20-0,60	0,25-0,60
Виноград (пуд): – вищого гатунку – нижчого гатунку	4-6 1,20-1,60	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Фрукти (пуд): – вищого гатунку – нижчого гатунку	4-6 1,50-2	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Гречка (чверть)	–	–	–	–	14,50-16,50	–	–	–	–	–

Позитивним у таблиці 6 є те, що по Сімферопольському повіту мірою усіх товарів є пуд, тому ціни на них ми можемо порівняти з цінами 1878 року. По-друге, співставляючи ціни на пуд у Сімферопольському повіті з цінами за чверть в інших повітах, ми з великою вірогідністю можемо стверджувати, що в 1912 році одна чверть злаків важила 10 пудів. Імовірно, у 1908 році було так само – тепер можна робити порівняння. У 1878 році пуд пшениці коштував від 81 коп до 1 руб 80 коп, у 1908 році – від 1 руб до 1 руб 40 коп, у 1912 році – від 70 коп до 1 руб 60 коп, тобто за 30 років середня ціна збільшилася приблизно на 20 %. Ячмінь подорожчав на 35 % у 1908 році і на 40 % у 1912 році; овес подешевшав на 15 % у 1908 році і подорожчав на стільки ж у 1912 році; просо

значно подорожчало – на 60 % у 1908 році і вдвічі у 1912; гречка в Севастополі у 1912 році продавалась трохи дешевше, ніж у 1878 році. Тобто за 30 років ціни на пшеницю, ячмінь і овес підвищились у середньому десь на 20-25 %, а з урахуванням ціни на просо – на третину.

Більш докладну інформацію дають нам таблиці про середні ціни 1914 року в Бердянському і Мелітопольському повітах Таврійської губернії, розроблені Таврійським губернським статистичним комітетом. На їх основі ми підготували таблицю 8, яка дасть змогу зробити остаточні висновки про динаміку змін цін на споживчі товари і вартості робочої сили за період з 1878 по 1914 рік (див. таблицю 7) [10].

Таблиця 7

Товари та їх міри	Лютий		Квітень		Липень		Грудень	
	Меліт. повіт	Берд. повіт	Меліт. повіт	Берд. повіт	Меліт. повіт	Берд. повіт	Меліт. повіт	Берд. повіт
	руб	руб	руб	руб	руб	руб	руб	руб
Мука житня (пуд)	0,98	0,96	0,95	1,00	1,05	1,02	1,10	1,02
Мука пшенична (пуд)	1,28	1,30	1,25	1,30	1,30	1,25	1,30	1,25
Пшениця (пуд)	0,98	1,05	0,90	1,05	0,90	1,00	0,90	0,97
Жито (пуд)	0,73	0,72	0,70	0,75	0,75	0,77	0,80	0,85
Ячмінь (пуд)	0,66	0,67	0,65	0,67	0,70	0,70	0,60	0,65
Овес (пуд)	0,69	0,65	0,70	0,70	0,85	0,72	0,85	0,77
Кукурудза (пуд)	0,49	–	0,55	–	0,55	–	0,50	–

Продовження табл. 7

Крупа гречана (пуд)	2,00	1,95	1,95	2,00	1,90	2,00	2,60	2,60
Крупа пшонаяна (пуд)	2,25	1,70	2,20	1,70	1,80	1,70	2,10	2,00
Хліб печений (пуд):								
– пшеничний	1,76	–	1,70	–	1,75	–	1,80	–
– житній	1,34	1,45	1,40	1,45	1,45	1,40	1,20	1,45
М'ясо свіже (пуд):		5,25		5,45		5,70		5,50
– яловичина	4,91		5,00		6,10		6,40	
– баранина	6,44		6,60		7,10		7,00	
М'ясо засолене (пуд)	4,23	–	4,30	–	5,15	–	4,00	–
Солод житній (пуд)	2,10	2,70	2,10	2,70	2,25	2,60	2,70	2,70
Капуста:								
– свіжа (пуд)	0,54	–	–	–	0,50	0,50	1,55	–
– засолена (відро)	0,35	0,30	0,40	–	–	–	0,50	0,35
Сіль кримська (пуд)	0,43	0,37	0,45	0,36	0,40	0,36	0,70	0,37
Картопля (пуд)	0,43	0,40	0,55	0,47	0,55	0,40	0,70	0,40
Цукор-рафінад (пуд)	5,63	5,80	5,70	6,00	6,00	6,05	6,20	6,20
Цукор-пісок (пуд)	4,89	–	5,20	–	5,40	–	5,20	–
Сало (пуд):								
– свиняче	9,58	9,75	10,00	9,75	9,85	10,50	11,00	9,30
– яловиче	8,18	–	7,00	–	8,00	–	7,50	–
Олія соняшникова (пуд)	5,95	5,80	6,00	5,70	5,60	5,60	5,80	5,80
Чай (фунт):		2,00		2,00		1,90		2,00
– кяхтинський (китайський)	2,06		2,15		2,15		2,05	
– кантонський (цейлонський)	1,96		2,15		2,15		–	
Цибуля (пуд)	1,58	–	1,80	–	0,75	–	1,50	–
Оцет (відро)	3,38	1,87	3,35	1,85	2,20	1,90	2,75	1,90
Масло коров'яче непряжене (пуд)	12,96	13,00	12,50	12,00	13,00	12,50	23,00	15,50
Діжечки із залізними ободами:								
– 1-відерні	1,37	1,10	1,40	1,05	1,15	1,02	1,30	–
– 5-відерні	3,48	2,40	3,45	2,40	3,45	2,40	3,40	–
– 10-відерні	5,78	4,00	5,75	4,00	6,40	4,10	5,50	–
Діжка 40-відерна:								
– з дерев'яними ободами	10,67	–	10,65	–	10,95	–	11,00	–
– із залізними ободами	15,47	15,50	15,00	16,00	17,15	16,50	14,00	–
Молоді бички убійні (шт.)	60,50	85,00	70,00	90,00	55,00	87,50	80,00	90,00
Сіно (пуд)	0,37	0,45	0,40	0,45	0,45	0,45	0,50	0,45
Солома (пуд):		0,15		0,15		0,15		0,13
– озима	0,12		0,19		0,15		0,19	
– ярова	0,15		0,19		0,18		0,19	
Гас (пуд)	2,14		1,80		2,35		2,20	–
Сальні свічки (пуд)	9,88		–		–		–	–
Фігіль тонкий паперовий (аршин)	0,12	0,09	0,12	0,09	0,11	0,08	0,16	0,07
Мило (пуд)	4,75	4,40	5,00	4,30	5,50	4,10	5,40	4,60
Тютюн російський листовий (пуд)	9,15	10,70	9,00	10,70	–	9,55	–	12,40
Вугілля (пуд):								
– дерев'яне	0,84	0,90	0,80	0,90	0,85	0,87	0,90	0,92
– кам'яне	0,35	0,32	0,25	0,32	0,30	0,30	0,35	0,31
– антрацит	0,36	0,37	0,30	0,37	0,35	0,37	0,50	0,37
Полотно хрящове торбове (8-вершкової ширини, аршин)	0,20	0,16	0,20	0,16	0,16	0,16	0,19	0,18

Платня за денну працю:								
– пішому робітникові	0,75	0,75	0,90	0,80	1,75	1,00	1,70	0,75
– робітниці	0,50	–	0,60	–	0,80	–	0,75	–
– робітникові з конем	2,05	2,25	2,15	2,25	3,25	2,75	2,75	1,75
– робітникові з 2-ма кіньми	3,50	–	3,50	–	5,00	–	4,75	–
– робітникові з парою волів	2,35	3,00	2,50	3,50	3,75	4,00	–	2,75
Вартість перевезення 1 пуда поклажі на 100 верст сухим шляхом	0,18	0,28	0,20	0,25	0,90	0,25	0,19	0,22
Вартість перемолу зерна від чверті	0,80	0,80	0,80	0,80	0,75	0,85	1,10	0,85

Таблиця 7 містить близько 30 найменувань товарів, ціни на які вказані й у таблиці 1, тому ми можемо порівняти дані обох таблиць. Звичайно, недоліком таблиці 8 є те, що вона репрезентує лише 2 повіти з 8, тоді як ціни в різних повітах Таврійської губернії відрізнялися суттєво. Навіть між Мелітопольським і Бердянським повітами була досить велика різниця в рівнях цін на деякі товари. Наприклад, масло в грудні 1914 року в Мелітопольському повіті коштувало 23 руб, а в Бердянському – 15,50 руб, оцет – 3,38 руб проти 1,87 руб, молоді бички в липні в Мелітопольському повіті коштували 55 руб проти 87,50 руб у Бердянському і т. д. Загалом, на більшість товарів ціни були вищими в Мелітопольському повіті, але і вартість робочої сили там була вищою. Тому для порівняння з цінами 1878 року ми вираховували середню ціну, яка, маємо сподівання, несуттєво відрізнялася від середньої по губернії.

Отже, на початку 1914 року, порівняно із січнем 1878 року, середні ціни на споживчі товари в Таврійській губернії були вищими приблизно на 17,5 %. Майже в такій самій пропорції підвищилася і вартість робочої сили – на 18,7 %. Липневі ціни 1914 року були вищими від липневих цін 1878 року на 14 %, але і вартість робочої сили зросла в період збирання врожаю на 32 %. Таким чином, за 36 років ріст цін склав 17,5 %, або 0,5 % на рік. Нам про такий рівень інфляції залишається тільки мріяти. Щоправда, ріст цін на хліб, крупи,

зерно, м'ясо був більш суттєвим – у середньому на 30 %, але все рівно це менше 1 % на рік.

Беручи до уваги те, що підвищення вартості робочої сили відбулося такою ж або навіть більшою мірою (у літній період), можна дійти висновку, що такий рівень цін на купівельній спроможності населення не позначився. Як і в другій половині XIX століття, перед Першою світовою війною населення Таврійської губернії на харчування, яке забезпечувало задоволення елементарних фізичних потреб людини, витратило не більше 1/10-1/5 частини свого заробітку. Тому говорити про масові злидні навіть серед найбіднішої його частини ми не маємо достатніх підстав.

Ми розуміємо, що для більш точних підрахунків потрібно користуватись даними про рівень цін на однаковий перелік товарів якщо не за кожний рік, то принаймні хоча б за 1 з кожних 5 років. Можливо, подальша пошукова робота в архівах надасть додаткову інформацію, яка або підтвердить наші висновки, або внесе певні корективи. Більш докладно в архівних матеріалах представлено ціни на різні товари, які склалися в Таврійській губернії протягом 1914-1917 рр. Але то був час Першої світової війни, коли ціни сповна відчули на собі деформуючий вплив з боку викликані війною кризи. Тому процеси ціноутворення періоду війни – тема окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лугова О.І. Сільськогосподарський пролетаріат півдня України в період капіталізму / О.І. Лугова. – К., 1965. – С. 150.
2. История городов и сел Украинской ССР. Херсонская область. – К.: Ин-т истории АН УССР, 1983. – С. 33; Вирлич А.Э., Шульженко О.Г. Музей истории Каховки / А.Э. Вирлич, О.Г. Шульженко. – Симферополь: Таврия, 1981. – С. 19.
3. Мальгин А.В. Русская Ривьера. Курорты, туризм и отдых в Крыму в эпоху Империи. Конец XVIII – начало XX вв. / А.В. Мальгин – Симферополь: СОНАТ, 2004. – С. 95, 97, 105, 132, 171, 173; // Гривна (Херсон). – 7.07.2006. – № 28 и др.
4. Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – ДА в АРК). – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 26933. – Арк. 1-4, 27-30, 47-50, 80-83, 5, 8, 35, 38, 51, 54, 84, 87.
5. Янсон Ю. Крым. Его хлебопашество и хлебная торговля / Ю. Янсон. – Спб., 1870. – С. 15.

6. Сельскохозяйственный обзор Таврической губернии за десятилетие 1899-1908 г. – Симферополь: Тавр. губ. земство, 1911. – С. 38.
7. Там же. – С. 37, 39.
8. ДА в АРК. – Ф. 211. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 49, 80, 113.
9. Там же. – Спр. 19. – Арк. 215-232.
10. Там же. – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 27-46, 59-82.

Рецензенти: д.і.н., проф. М.О. Багмет;
к.і.н., доц. О.П. Тригуб.

© Бойко В.В., 2009

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2009 р.